

VI РОЗДІЛ
ІСТОРІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ
СВІТОГЛЯДНИХ ТА ДУХОВНИХ ОСНОВ ГУМАНІТАРНО-
ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

УДК 615.1(477)(091)

Близнюк М.Ю.
м. Харків, Україна

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
УНДХФІ У 30-40 РР. В ХХ СТ

Історія фармації – це частина національної історії та культури, тому її слід розглядати в контексті історії науки в Україні, соціально-економічних та політичних процесів, які вплинули на її розвиток. Без аналізу історичних аспектів становлення фармацевтичної справи та специфіки місцевих умов розвитку не можливе у сучасних умовах.

Одним із провідних центрів розвитку фармації в Україні був і залишається Харків. У 1899 році створено Харківське фармацевтичне товариство (ХФТ), першим головою якого став приват-доцент Харківського університету Микола Петрович Красовський. ХФТ у 1913 році ініціювало створення хіміко-фармацевтичного бактеріологічного інституту. Тому цю дату слід вважати започаткуванням ДП ДНЦЛІЗ. Першим директором Харківського інституту (1913–1932) став професор Абрам Давидович Розенфельд – фармацевт за освітою, яку одержав на кафедрі професора Н.П. Кравкова у Військово-медичній академії [1].

3 квітня 1930 року за матеріалами Державного архіву Харківської області ця установа після реорганізації одержала назву Всеукраїнського експериментального фармацевтичного інституту [2]. З того часу цей заклад кілька разів змінював назву. На підставі доповідної записки директора інституту Наркомун охорони здоров'я УРСР у березні 1941 року Український інститут експериментальної фармації перейменовано в Український науково-дослідний хіміко-фармацевтичний інститут Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР [3]. У 1941 році до складу інституту входили лабораторії: фармако-технологічна, фітохімії, фармакологічна, фармакогностична, фармако-аналітична, лабораторія

органічного синтезу, фізичної хімії, спецхімії та дослідне поле лікарських трав. Вже на той час інститут перетворився у провідний науково-дослідницький центр України.

З моменту свого заснування інститут розвинув енергійну та успішну боротьбу з фальсифікованими медикаментами, які тоді були досить поширені, вважаючи це завдання першочерговим. У цій науковій установі вперше почалася систематична перевірка якості лікарських форм, виготовлених в аптеках і на спеціалізованих фармацевтичних підприємствах. Цю роботу інститут проводив спільно з опорними пунктами, яких у системі Всеукраїнського аптечного управління (ВАУ) у 1930–40 рр. було від 16 до 28. Інститутом та опорними пунктами щорічно проводилося близько 40 тис. досліджень різних лікарських засобів [4].

Поряд з керівництвом роботою опорних пунктів, інститут здійснював підготовку кадрів шляхом підвищення кваліфікації працівників контрольно-аналітичних лабораторій у фармако-аналітичній лабораторії інституту, на курсах перекваліфікації, в ординатурі та аспірантурі. Роботи інституту у галузі удосконалення та вироблення нових методів дослідження лікарських речовин впроваджувалися у фармацевтичну практику. Результати роботи передавалися контрольно-аналітичним лабораторіям системи аптекоуправління України та хіміко-фармацевтичного виробництва для застосування у практичній роботі.

У 1938 році в Українському інституті експериментальної фармації проводилися роботи зі складання Атласу лікарських рослин. Поряд з вивченням рослин, які застосовувалися в офіційній медицині, в інституті досліджувались рослини, поширені у народній медицині. У 1936 році проведено експедицію вченими інституту в кілька районів України. У результаті робіт з вивчення лікарської рослинної сировини інститутом розроблено методи отримання низки лікарських засобів та отримано 32 фармацевтичних препаратів. Частина з них у 1936–1937 рр. передано на хіміко-фармацевтичні заводи України для серійного виробництва [5]. У результаті роботи щодо синтезу нових хіміотерапевтичних препаратів отримано близько двох десятків сульфамідних препаратів, зокрема, сульфаніламідотіазол (стрептазол), що не мав побічних дій, властивим сульфідину. В інституті освоєно також методика виготовлення сухих екстрактів з постійним вмістом діючих речовин, як основи для виготовлення інших галенових препаратів (беладона, іпекакуана, примула та ін.).

Передаючи препарат для виробництва на фармацевтичні підприємства, вчені інституту постійно керували роботою із освоєння способу отримання та контролю якості розробленого ними препарату. За дорученням Наркомату охорони здоров'я УРСР видавався бюлетень інституту «Консультаційні матеріали». Завданнями видання було надання науково-практичних консультацій у галузі фармації та інформування про досягнення в цій галузі в Україні і за кордоном.

Тяжкими бачилися роки інституту за період Другій світовій війни та у перші повоєнні роки. 5 жовтня 1941 року колектив інституту та частина обладнання евакуйовано з м.Харкова до Киргизії. Війна загальмувала, але не зупинила виконання наукових досліджень. За завданням Аптечного відділу Наркомату охорони здоров'я СРСР УНІХФІ здійснював методичне керівництво виробництвом галенових і хіміко-фармацевтичних препаратів, надання конкретної допомоги у розробках методики. Також проводився контроль якості лікарських препаратів шляхом вилучення проб виготовленої продукції та екстемпоральної рецептури зі всієї аптечної мережі аптекоуправління середньоазійських республік. Інститут надавав допомогу Військово-інженерній академії в оборонній тематиці, зокрема щодо розробки методів контролю та систематичного аналізу ГАС.

За час перебування в евакуації інститутом проведено попереднє хімічне та біологічне вивчення 240 видів рослин киргизької флори. Розроблена лабораторна та напіввиробнича методика отримання препаратів опію адсорбційним методом з використанням для цієї мети місцевої глини. Метод отримання передано зональній станції Киргизького Лекрастреста. Розроблені інститутом лікарські препарати використовувалися в госпіталях для лікування поранених. З огляду на серйозність боротьби з ранової інфекцією, в інституті синтезували новий сульфамідний препарат – стрептазол, що не поступався за своїми властивостями сульфідину та не мав побічних ефектів.

УНІХФІ надавав допомогу киргизькому аптекоуправлінні у синтезі гостродефіцитних на той час препаратів: нітрогліцерину, ефіру наркотного, інвертного цукру, хлористого кальцію та ін. Для заводу протезних виробів розроблено методику отримання фосфорної кислоти з кісткової золи. Науковцями інституту створено також високоактивний антибактеріальний препарат – аспергільн [6].

Розпочалося виробництво власно строфантину, тому і зникла необхідність в його імпорті. Вченими інституту розроблена авторська методика виробництва вітамінів, зокрема на Фрунзенському пивовареному заводі передано методику випуску вітамінів В і С. Також організований випуск вітаміну А спільно з експериментально-виробничою лабораторією інституту. провідними вченими розроблена методика отримання морфіну, стрептоциду і новокаїну в дюрантній формі. Варто зазначити, нові методики забезпечили дію в декілька разів тривалішою, ніж зазвичай. Окрім безпосередньо науково-дослідної діяльності та впровадження розробок на промислові підприємства, створено потужне виробництво найбільш дефіцитних на той час препаратів, таких як: строфантин і каротин [7].

23 серпня 1943 року Харків звільнено від німецько-фашистських загарбників. 24 серпня 1944 року в приміщенні інституту (вул. Юмівська, 7) відбулася наукова конференція УНІХФІ, присвячена першій річниці визволення м.Харкова від окупації. Конференція проходила за участю кафедри фармакології Харківського медичного інституту, Харківського фармацевтичного інституту, Інституту патології і гігієни праці, Інституту експериментальної ендокринології, Харківського обласного аптекоуправління (зав. контрольно-аналітичної лабораторних, заводу «Червона Зірка». У конференції брали участь 24 співробітники УНІХФІ. Заслухано доповіді, з якими виступили професор О.І. Файншмідт «Про антибактеріальних речовинах, що виробляються мікроорганізмами» та професор Н.А. Ізмайлов «Прискорений метод оцінки стійкості рідких препаратів вітаміну С». Ця конференція засвідчила високий рівень наукових розробок інституту. Наприкінці другої світової війни попри втрати інститут мав потужний науковий склад, зокрема у розвитку у травні 1945 року штат УНІХФІ нараховував 83 співробітника [8].

За оцінкою вчених Всесоюзного науково-дослідного хіміко-фармацевтичного інституту, які вивчали роботу харківських науковців у травні 1945 року, УНІХФІ визнано «науковим центром України зі створення та вивчення нових лікарських засобів» [9]. Широкий спектр робіт інституту відповідав його ролі, як головної галузевої наукової установи хіміко-фармацевтичної промисловості України.

30 травня 1945 року в Українському науково-дослідному хіміко-фармацевтичному інституту затверджено Вчену раду. До її складу увійшли: доктор хімічних наук, завідувач кафедри органічної хімії

Харківського фармацевтичного інституту Н.А. Валяшко, завідувач біологічним відділом член-кореспондент Академії наук СРСР А.М. Утевський, завідувач кафедри госпітальної терапії Харківського медичного інституту доктор медичних наук С.Я. Штейнберг, завідувач кафедри госпітальної хірургії ХМІ доктор медичних наук А.М. Цейтлін, заступник директора з наукової частини ХФІ доктор фармацевтичних наук Н.П. Красовський, директор Інституту венерології та дерматології професор А.М. Кричевський.

У 1946-1950 рр. перед УНХФІ, крім поглиблення науково-дослідної роботи, спостало завдання надання технічної допомоги відновленню хіміко-фармацевтичної промисловості УРСР [10]. Необхідне налагодження виробництва нових лікарських засобів з рослин і синтетичних препаратів для боротьби з туберкульозом, сифілісом та іншими хворобами.

Наказом Міністра медичної промисловості СРСР від 10 липня 1946 року УНХФІ перейменовано в Харківський науково-дослідний хіміко-фармацевтичний інститут (ХНХФІ) [11]. У 1947 році відділом науки Міністерства медичної промисловості СРСР зроблено висновок про роботу Харківського науково-дослідного хіміко-фармацевтичного інституту і затверджені Положення про Харківському науково-дослідному хіміко-фармацевтичному інституті, Статут експериментально-виробничої лабораторії інституту, а також персональний склад Вченої ради інституту [12].

Отже, опираючись на величезний науковий і виробничий досвід, накопичений у ДП ДНЦЛЗ за 85 років його славної історії, наукові досягнення за підтримки уряду дозволять зберегти здоров'я українства. І, нарешті, у 1991 році інститут отримав нинішнє найменування – ДНЦЛЗ. Започаткувавши наукові дослідження у галузі фармації ще у 1913 за більше ніж вікову діяльність, науковий доробок вчених ДП ДНЦЛЗ мав важливе значення. Як переконливо засвічує історія унікального фармацевтичного закладу, донині він залишається провідним центром у розвитку аптечної справи та фармацевтичної промисловості в Україні.

Список літератури: 1. Георгиевский В.П. В постоянном стремлении к прогрессу / Георгиевский В.П. // Фармаком. – 2005. – № 1. – С. 4–27. 2. Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. Р – 6023, Оп. 1, Спр. 16, 14 арк. 3. Державний архів Харківської області (ДАХО). –

Ф. Р – 6023, Оп. 1, Спр. 118, 2 арк. 4. Проблемы и перспективы создания, производства и повышения качества лекарственных средств в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.provisor.com.ua/archive/2000/N19/chumak.php>

5. Георгиевский В.П. В постоянном стремлении к прогрессу / Георгиевский В.П. // Фармаком. – 2005. – № 1. – С. 16–19. 6. Черних В.П. Фармацевтична галузь за роки незалежності України / В. П. Черних // Вісник фармації. – 2002. – № 3 (31). – С. 3-12. 7. Грандо О. Медичні музеї України як осередки національної культури / О. Грандо // Агапіт. –1994.– №1.– С. 7–8. 8. Зіменковський Б.С. Сучасні актуальні питання історії медицини та фармації в Україні / Б.С. Зіменковський // Фармац. журн. 1994, № 4. – С. 90 – 92. 9. Черних В.П. Фармацевтична галузь за роки незалежності України / В. П. Черних // Вісник фармації. – 2002. – № 3 (31). – С. 24. 10. Грандо О. Медичні музеї України як осередки національної культури / О. Грандо // Агапіт. –1994.– №1.– С. 49. 11. Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. Р – 6023, Оп. 1, Спр. 228, 6 арк.: Приказ по Министерству медицинской промышленности СССР и Министерства здравоохранения УССР. 12. Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. Р – 6023, Оп. 1, Спр. 266, 7 арк.

Bibliography (transliterated): 1. Georgiyevsk VP In constantly Aspiration for Progress / VP Georgiyevsk // Farmakom. - 2005. - № 1. - С. 4-27. 2. State Archives of Kharkiv region (DAHO). - F. P - 6023, Op. 1 conjugation. 16, 14 ff. 3. State Archives of Kharkiv region (DAHO). - F. P - 6023, Op. 1 conjugation. 118, 2 pages. 4. Problems and prospects of the creation, production and quality Increase lekarstvennyh assets in Ukraine [electronic resource]. - Access: <http://www.provisor.com.ua/archive/2000/N19/chumak.php> 5. Georgiyevsk VP In constantly Aspiration for Progress / VP Georgiyevsk // Farmakom. - 2005. - № 1. - С. 16-19. 6. Black VP The pharmaceutical industry for the years of independence Ukraine / VP Chernykh // Journal of Pharmacy. - 2002. - № 3 (31). - P. 3-12. 7 A. Grando Ukraine Medical museums as centers of national culture / A. Grando // Agapit. -1994.- №1.- С. 7-8. 8. Zimenkovsky BS Current topical issues of the History of Medicine and Pharmacy in Ukraine / BS Zimenkovsky // pha. Zh. 1994, № 4. - P. 90 - 92. 9. Black VP The pharmaceutical industry for the years of independence Ukraine / VP Chernykh // Journal of Pharmacy. - 2002. - № 3 (31). - P. 24. 10. A. Grando Ukraine Medical museums as centers of national culture / A. Grando // Agapit. - 1994.- №1.- S. 49. 11. State Archives of Kharkiv region (DAHO). - F. P - 6023,

Op. 1 conjugation. 228 pp. : 6 ordinance by the Ministry medytsynskoy industry USSR and the USSR Mynystarstva health care. 12. State Archives of Kharkiv region (ДАНО). - F. P - 6023, Op. 1 conjugation. 266, 7.

М.Ю. Близнюк

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УНДХФІ У 30-40 РР. В ХХ СТ.

Протягом діяльності Українського науково-дослідного хіміко-фармацевтичного інституту, який є попередником сучасного Державного наукового центру лікарських засобів, отримав нову потужну матеріально-технічну базу, створилися нові підрозділи та лабораторії. Наукові розробки інституту впроваджувалися на нових фармацевтичних підприємствах. Свідченням інтенсивного розвитку наукових досліджень є захист авторських свідоцтв на винаходи та захист докторських та кандидатських дисертацій. Пройшовши складний історичний шлях Державний науковий центр лікарських засобів перетворився у провідну науково-дослідну установу.

Ключові слова: соціально-економічні та політичні процеси, фармацевтичне товариство, лабораторії, науково-дослідницький центр, наукові дослідження.

М. Blyzniuk

THE MAIN RESULTS OF RESEARCH UNDHFI IN 30-40 YEARS. IN THE TWENTIETH CENTURY.

During the activity of the Ukrainian Research Chemical-Pharmaceutical Institute, which is a precursor of the modern State Scientific Center of drugs, got a new powerful material and technical base, created new units and laboratories. Scientific research institute introduced to new pharmaceutical enterprises. Evidence of intensive research is to protect the author certificates for inventions and doctoral and master's theses. After complicated historical path of the State Research Center of medicines has become a leading research institution.

Keywords: socio-economic and political processes, pharmaceutical company, laboratory, research center, research.

М.Ю. Близнюк

ОСНОВНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ УНДХФИ В 30-40 ГГ. В ХХ В.

В течение деятельности Украинского научно-исследовательского химико-фармацевтического института, который является предшественником современного Государственного научного центра лекарственных средств, получил новую мощную материально-техническую базу, создались новые подразделения и лаборатории. Научные разработки института внедрялись на новых фармацевтических предприятиях. Свидетельством интенсивного развития научных исследований является защита авторских свидетельств на изобретения и защита докторских и кандидатских диссертаций. Пройдя сложный исторический путь Государственный научный центр лекарственных средств превратился в ведущую научно-исследовательское учреждение.

Ключевые слова: социально-экономические и политические процессы, фармацевтическое общество, лаборатории, научно-исследовательский центр, научные исследования.

Стаття надійшла до редакційної колегії 18.11.2016

УДК 930.2:929:001.82

*Вовк О. І.
м. Харків, Україна*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ БІОГРАФІСТИКИ ЯК СКЛАДОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

Біографічна традиція як цілісна система науково-образних уявлень про феномен особистої індивідуальності присутня в